

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

FarDU.
ILMIY
XABARLAR-

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

4-2025
PEDAGOGIKA

НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

S.T.Xalikova	
Sportchilarda milliy mafkuraviy bilim va malakalarni shakllantirish	94
R.Z.Raxmonova	
Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarning suggestiv kompetentligini rivojlantirishning pedagogik asoslari	98
M.R.Umurzakova	
Maktabdan tashqari pedagogik jarayonlarni takomillashtirish mexanizmlari	103
B.A.Umarov	
Raqamli texnologiyalar vositasida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishning mazmuni va malakaviy amaliyotni tashkil etish bosqichlari.....	107
S.B.Shermuhammadova	
Mustaqil o'qish tushunchasining mazmuni va ta'limdagi ahamiyati.....	111
T.Y.Bakirov	
Stereometriyani o'qitishda tasvirli masalalardan foydalanish imkoniyatlar	115

UO'K: 37.091.3:37.018.1

**MAKTABDAN TASHQARI PEDAGOGIK JARAYONLARNI TAKOMILLASHTIRISH
MEXANIZMLARI****МЕХАНИЗМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ ВНЕ
ШКОЛЫ****MECHANISMS FOR IMPROVING PEDAGOGICAL PROCESSES OUTSIDE OF SCHOOL****Umurzakova Munisaxon Rashid qizi**

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya

Maqolada o'quvchilar sinfdan va maktabdan tashqari ishlarda o'zlarini qiziqtiradigan mashg'ulotlarni tanlab olishida ularda mustaqil tashabbuskorlikni yoritib bergan. Xususan, maktab va sinfdan tashqari muassasalarning tashkiliy ishlarini, mazmuni va maqsadi ochib berilgan. Maktabdan tashqari pedagogik jarayonlarning sifatini oshirish bo'yicha quyidagi yondashuvlar samarali yondashuvlari keltirib o'tilgan.

Аннотация

В данной статье подчеркивается независимая инициатива учащихся в выборе видов деятельности, которые им интересны вне классной комнаты и школы. В частности, разъясняются организационная работа, содержание и цели школ и внешкольных учреждений. Приведены следующие эффективные подходы к повышению качества внешкольных педагогических процессов.

Abstract

This article highlights the independent initiative of students in choosing activities that interest them in class and extracurricular activities. In particular, the organizational work of school and extracurricular institutions, their content and purpose are revealed. The following effective approaches to improving the quality of extracurricular pedagogical processes are presented.

Kalit so'zlar: ixtiyoriylik tamoyili, fan to'garaklari, mohir qo'llar to'garaklari, duradgorlik to'garaklari, tizimlilik va izchillik, pedagogik texnologiyalar.

Ключевые слова: принцип добровольности, кружки естественных наук, кружки умелых рук, кружки плотницкого дела, системность и последовательность, педагогические технологии.

Key words: the principle of voluntariness, science circles, skillful hands circles, carpentry circles, systematicity and consistency, pedagogical technologies.

KIRISH

Maktabdan tashqari pedagogik jarayonlarni takomillashtirish mexanizmlari o'quvchilarning qiziqishlari va ehtiyojlarini qondirish, ularning intellektual, estetik va jismoniy rivojlanishiga ko'maklashadigan tizimli faoliyatni o'z ichiga oladi. Maktabdan tashqari pedagogik jarayonlarning sifatini oshirish bo'yicha quyidagi yondashuvlar samarali hisoblanadi:

1. "Barkamol avlod" bolalar maktablarining roli

O'zbekistonda maktabdan tashqari ta'lim sifatini oshirishda "Barkamol avlod" bolalar maktablari muhim ahamiyatga ega. Ushbu muassasalar o'quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirish, ularning bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish va turli yo'nalishlarda bilimlarini chuqurlashtirishga xizmat qiladi. Maqolada ta'kidlanishicha, bu maktablar orqali o'quvchilarning ijodiy va intellektual salohiyatini oshirish mumkin.

2. Pedagogik texnologiyalarni tanlash va amalga oshirish

Pedagogik jarayonlarda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish o'quvchilarning bilim olish jarayonini samarali tashkil etishda muhimdir. Bu borada pedagogik texnologiyalarni to'g'ri tanlash va ularni amaliyotga tatbiq etish o'qituvchilarning mahoratiga bog'liq. Maqolada qayd etilishicha, interfaol metodlar va innovatsion yondashuvlar o'quv jarayonining sifatini oshirishga xizmat qiladi.

3. Iste'dodli bolalarni aniqlash va tarbiyalash

PEDAGOGIKA

Maktabdan tashqari faoliyatlar orqali iste'dodli bolalarni aniqlash va ularning qobiliyatlarini rivojlantirish muhimdir. Bu jarayonda maxsus o'quv dasturlari, progressiv pedagogik texnologiyalar va individual yondashuvlar qo'llanilishi lozim. Maqolada iste'dodli bolalarni aniqlash va tarbiyalashning ilmiy-pedagogik jihatlari yoritilgan.

4. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish. Pedagogik jarayonlarni samarali tashkil etish va boshqarish orqali ta'lim sifatini oshirish mumkin. Bu borada o'quv jarayonining sifat va samaradorligini oshirish texnologiyalaridan foydalanish tavsiya etiladi (Azizxojayeva N.N. 2006. – B.78.). Monografiyada keltirilgan ma'lumotlar pedagogik jarayonlarni takomillashtirishda qo'llanilishi mumkin. Ushbu yondashuvlar maktabdan tashqari pedagogik jarayonlarning sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi. O'quvchilarning sinfdan tashqari faoliyatini tashkil etish bu ta'lim jarayonining muhim qismi bo'lib, darsdan tashqari vaqtda o'quvchilarning bilim, ko'nikma va qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan turli faoliyatlarni o'z ichiga oladi. Bu jarayon o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqil fikrlashga o'rgatish, ijtimoiy faollikni oshirish va ularning qiziqishlarini rag'batlantirishda katta ahamiyatga ega.

METODOLOGIYA

Maktabdan tashqari faoliyatning xususiyatlari o'quvchilarning qiziqishlarini rivojlantirish, bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazish va amaliy ko'nikmalarini oshirishga qaratilgan bo'lib, u quyidagi asosiy jihatlarni o'z ichiga oladi:

1. Ixtiyoriylik tamoyili

- O'quvchilar o'z qiziqishlari va iste'dodlariga mos ravishda turli to'garaklar va loyihalarda ixtiyoriy ravishda qatnashadilar.

- Ushbu faoliyatda ishtirok majburiy emas, o'quvchilarning shaxsiy qiziqishlari asosida tashkil etiladi.

2. Tarbiyaviy yo'naltirilganlik

- Maktabdan tashqari tadbirlar axloqiy, madaniy va ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirishga qaratilgan.

- O'quvchilarni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalaydi.

3. Amaliy va ijodiy xarakterga egaligi

- O'quvchilarning nazariy bilimlarini hayotda qo'llash, amaliy va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan.

San'at, texnika, sport va ilmiy-tadqiqot faoliyatlariga oid ko'nikmalarni rivojlantiradi (Akramova F.A. 2014. – B.23).

4. Turli shakllarda amalga oshirilishi

- To'garaklar (texnika, san'at, sport, fan)
- Ekskursiyalar (madaniy, tarixiy, ilmiy)
- Tanlovlar va musobaqalar
- Ijodiy uchrashuvlar va seminarlar

Sinfdan tashqari to'garaklar o'quvchilarning intellektual, jismoniy va ijodiy rivojlanishini ta'minlaydi. Ular ta'lim jarayonini boyitib, o'quvchilarni mustaqil izlanishga, o'z ustida ishlashga va jamiyatda faol ishtirok etishga undaydi. Xo'sh, maktabdan va sinfdan tashqari ta'lim aslida nima va u jamiyat hayotida qanday ijtimoiy ish bajaradi (Azizxojayeva N.N. 2006. – B.54). Maktabdan tashqari ta'lim muassasalari – bolalar va o'smirlar bilan maktabdan tashqari ish olib boruvchi ijtimoiytashkiliy va instruktiv-metolik muassasalar. Maktab bilan yaqindan bog'lanib ish yuritadi. Maktabdan tashqari ta'lim muassasalariga bolalar, o'smirlar ijoliyoti saroylari, uylari, klublari va markazlari, bolalar-o'smirlar sport maktablari, san'at maktablari, musiqa maktablari, studiyalar, kutubxonalar, sog'lomlashtirish muassasalari va boshqa muassasalar kiradi.

NATIJALAR

Maktabdan tashqari ta'lim o'quvchilarda o'zini qurshagan muhit bilan erkin muloqot qilish, ijtimoiy hayotda o'z mavqeini mustahkamlash, muammoni hal qilishda kreativlik, yetakchilik, vaqtni boshqarish, tashkilotchilik, va nutqiy ko'nikmalarni oshirishda asosiy vosita hisoblanadi. Maktabdan va sinfdan tashqari mashg'ulotlar juda foydali bo'lib ular o'quvchi va talabalarning ta'lim tajribalarini va ijtimoiy, hissiy va muloqot qobiliyatlarini oshirishda yordam beradi. (B.Umarov, Sh.Shoyimova, D.Ro'ziyeva. 2018. – B.66). Darsdan tashqari mashg'ulotlarda faol bo'lish o'quvchilar orasida dars

vaqtida olgan bilimlarini tajribada sinab ko'rish, aqliy salohiyatni orttirish va o'rganganlarini qo'llash imkonini beradi. Pedagogik jarayonlarni samarali tashkil etish va boshqarish jihatlari ta'lim-tarbiya jarayonining sifatini oshirish, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish hamda pedagoglarning kasbiy faoliyatini optimallashtirishga qaratilgan. Bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun bir necha asosiy jihatlarni hisobga olish zarur.

1. Maqsadga yo'naltirilganlik tamoyili

- Aniq va o'lchab bo'ladigan maqsadlar belgilash.
- O'quv jarayonining qisqa, o'rta va uzoq muddatli natijalariga erishishni rejalashtirish.
- Har bir dars yoki faoliyatning aniq pedagogik maqsad va vazifalarini belgilash.

2. Tizimlilik va izchillik

- Ta'lim jarayonini bosqichma-bosqich rivojlantirish.
- O'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos keladigan darslar va tadbirlarni rejalashtirish.

- Nazariya va amaliyot uyg'unligini ta'minlash.

3. Innovatsion texnologiyalardan foydalanish

- Axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT) orqali ta'lim samaradorligini oshirish.
- Interfaol o'qitish usullari (muammoli ta'lim, loyihaviy ta'lim, rolli o'yinlar)ni joriy etish.
- Onlayn resurslar va virtual laboratoriyalardan foydalanish.

4. O'quv jarayonini monitoring qilish va baholash

- Ta'lim sifati va natijadorligini muntazam monitoring qilish.
- Diagnostik va formatif baholash usullarini qo'llash (jarayon davomida baholash).
- Tahlil natijalariga ko'ra jarayonni takomillashtirib borish.

5. O'quvchilar va o'qituvchilarni motivatsiyalash

- Rag'batlantirish tizimini joriy qilish (sertifikatlar, mukofotlar, e'tirof etish).
- O'quvchilarning individual qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirishga e'tibor qaratish.
- Ijodiy yondashuvlarni qo'llab-quvvatlash.

Maktablar asosan bilim, tarbiya berish bilan shug'ullansa, Maktabdan tashqari ta'lim muassasalari ularning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazishga ko'mak beradi. "Barkamol avlod" bolalar maktabi tomonidan maxallada istiqomad qilayotgan fuqarolarni maktabdan tashqari ta'lim muassasalari faoliyati mazmunini yorituvchi konsepsiya, qo'shimcha ta'lim maqsad va vazifalari, o'quv mashg'ulotlarining mohiyati to'g'risidagi ma'lumotlardan xabardor etish, bolalar ota-onalari o'rtasida pedagogik ma'rifatni tashkil etish, ularni metodik bilimlar bilan qurollantirish o'zaro hamkorlikning asosiy mohiyatini tashkil etadi (R.Mavlonova, O.To'rayeva, K.Xoliqberdiyev. 2002. – B.89). Maktabdan tashqari ta'lim tizimida quyida keltirilgan vazifalar maxalla fuqarolar yig'inlari bilan o'zaro hamkorlikka amalga oshirilsa, yosh avlodga ta'lim-tarbiya berishda har bir tashkilot baholi qudrat o'z hissasini qo'shgan bo'ladi. Sinfdan tashqari ishlar shaxsni har tomonlama kamol toptirish va uni hayotga faoliyatga tayyorlash uchun keng imkoniyatga ega. Bu ishlar bolalarning qiziqishlariga muvofiq tarzda ko'ngillilik asosida tashkil qilinadi.

O'quvchilar sinfdan va maktabdan tashqari ishlarda o'zlarini qiziqtiradigan mashg'ulotlarni tanlab olishadi ularda mustaqil tashabbuskorona ishtirok etishadi. Maktab va sinfdan tashqari muassasalarning tashkiliy ishlarini, mazmuni va maqsadini belgilash bugungi kunimizning barcha qirralarini hisobga olishni talab etmoqda. Sinfdan tashqari mazkur tarbiyaviy ishlar shaxs kamoloti bosqichlarini belgilab olishga qaratilganligi bilan tavsiflanadi (J.Yo'ldoshev. 2000. – B.155). Sinfdan tashqari ishlarni to'la qamrab olgan to'garaklar bir necha xilda bo'lishi mumkin: a) fan to'garaklari; b) mohir qo'llar to'garaklari; v) duradgorlik to'garaklari; g) sport to'garagi; d) badiiy havaskorlik to'garagi. O'rta umumta'lim maktablarida bu ishlarni sinf rahbari va tarbiyaviy ishlar tashkilotchisi uyushtiradi. Sinf rahbari to'garak rahbarlariga yaqindan yordam beradi. Maktabdan tashqari pedagogik jarayonlarni takomillashtirish mexanizmlarining o'ziga xos jihatlari o'quvchilarning qiziqishlarini rivojlantirish, ijodiy va amaliy faoliyatni rag'batlantirish hamda ta'lim jarayonini yanada sifatli qilishga qaratilgan. Ushbu mexanizmlar quyidagi o'ziga xosliklarga ega. Birinchidan ixtiyoriylik va erkin tanlov tamoyili bo'lib, unda o'quvchilar qiziqishlari va ehtiyojlariga mos ravishda faoliyat turlarini tanlash imkoniyatiga ega bo'ladi (R.Mavlonova, O.To'rayeva, K.Xoliqberdiyev. 2002. – B.89). Shu bilan birga, maktabdan tashqari tadbirlar majburiy emas, lekin o'quvchilarning individual rivojlanishiga moslashtiriladi. Faoliyat o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini

PEDAGOGIKA

shakllantirish va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratiladi. Shuningdek, jamoaviy ishlash, yetakchilik va mas'uliyat kabi muhim hayotiy ko'nikmalar rivojlantiriladi. Ikkinchidan zamonaviy pedagogik texnologiyalar (interfaol usullar, loyiha faoliyati)dan foydalanishdir. Xususan, raqamli platformalar orqali onlayn va oflayn mashg'ulotlarni uyg'unlashtirish (O.Tolipov, M.Usmonboyeva. 2006. – B.157). Shuningdek, har bir o'quvchining qobiliyatlari va individual imkoniyatlarini aniqlash va rivojlantirish. Maxsus qobiliyatlar (san'at, sport, fan va texnika)ni rivojlantirishga mo'ljallangan to'garaklar tashkil etish. Qolaversa, ota-onalar, mahalla va jamoatchilik bilan hamkorlikda faoliyat olib borish. Ta'lim muassasalari, nodavlat tashkilotlar va xalqaro hamjamiyatlari bilan birgalikda loyihalar tashkil etish.

XULOSA

Maktabdan tashqari faoliyat o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga, jamiyatda o'z o'rnini topishiga va mustaqil fikrlashga asos bo'lib, ta'lim-tarbiyaning ajralmas qismi hisoblanadi. Ushbu jarayonni takomillashtirish kelajak avlodning intellektual va ma'naviy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Maktabdan tashqari faoliyat o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladigan muhim pedagogik jarayondir. Bu faoliyat darsdan tashqari vaqtda o'quvchilarning qobiliyatlarini kashf etish, ijtimoiy faollikni rivojlantirish, ilmiy bilimlarini chuqurlashtirish va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan. Ushbu faoliyat o'quvchilarning qiziqishlarini inobatga olgan holda tashkil etilganda, ular nafaqat o'quv fanlarida muvaffaqiyat qozonadi, balki hayotiy muammolarni hal qilishda faol ishtirok eta oladigan, yetuk shaxslar bo'lib shakllanadi. Maktabdan tashqari faoliyat o'quvchilarning qiziqishlari va iste'dodlarini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim jarayonining muhim qismidir. Bu faoliyat bolalarning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazish, amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish va ularni jamiyatning faol a'zosiga aylantirishga xizmat qiladi. Ushbu jarayonning asosiy vazifalari – o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvini ta'minlash, ijodiy va intellektual qobiliyatlarini ochib berish, jamoaviy ishlash ko'nikmalarini shakllantirishdir. Maktabdan tashqari faoliyat turli shakllarda – to'garaklar, klublar, ekskursiyalar, tanlovlar va sport musobaqalari orqali amalga oshiriladi. Xullas, maktabdan tashqari faoliyat o'quvchilarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga, mustaqil fikrlashiga, ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga ko'maklashadi. Ushbu faoliyatning samaradorligini oshirish uchun innovatsion texnologiyalarni joriy etish, ota-onalar va jamoatchilik bilan hamkorlikni kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon nafaqat o'quvchilarning bugungi kunini boyitadi, balki ularning kelajakdagi muvaffaqiyatiga zamin yaratadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Azizxojayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: 2006. – B.78.
2. Akramova F.A. Zamonaviy ta'lim // Barkamol avlod tarbiyasida pedagog kadrlar mustaqil ta'limining o'ziga xos ta'siri. – Toshkent, 2014. – B.23
3. B.Umarov, Sh.Shoyimova, D.Ro'ziyeva. Pedagogika. Psixologiya. – Toshkent, 2018. – B.66
4. R. Mavlonova, O.To'rayeva, K.Xoliqberdiyev. Pedagogika. – T.: "O'qituvchi", 2002. – B.89
5. J.Yo'ldoshev. Ta'lim yangilanish yo'lida. – Toshkent, 2000. – B.96
6. J.Yo'ldoshev, S.Usmonov. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent, 2004. – B.42
7. O.Tolipov, M.Usmonboyeva. Pedagogik texnologiyalarning tadbiqiy asoslari. – T.: Fan, 2006. – B.157